

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD

Peter Kr. Iversen:

Historisk samfund for Als og Sundeved
1908 – 13. marts – 1958

Tb. Kauffmann:

Strandkøbingen Varnæs

Hans Lund:

Sønderjyske studenter fra Ribe 1800–1916

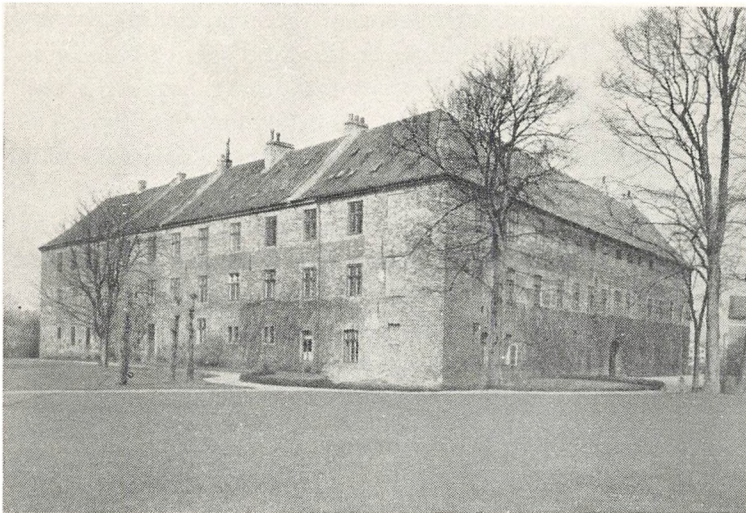
Bog anmeldelser

Fortegnelse over dagbladsartikler 1957

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Lærer Chr. Stenz adresse er: Sandved 5, Åbenrå

Sønderborg slot, hvor museets samlinger har haft deres plads fra 1920.

Historisk samfund for Als og Sundeved

1908 – 13. marts – 1958

Ved Peter Kr. Iversen

En af de ældste hjemstavns- og lokalhistoriske foreninger i Sønderjylland og den ældste i Nordslesvig er Historisk samfund for Als og Sundeved, der den 13. marts i år kan fejre 50-års jubilæum. Der vil derfor være al god grund til her i Sønderjysk månedsskrift at give et tilbageblik over denne virksomme og livskraftige forenings arbejde i det forløbne halve sekel.

Der var i slutningen af sidste og begyndelsen af dette århundrede i Sønderjylland en stærk stigende interesse for hjemstavnsforskning i almindelighed og lokalhistorisk arbejde i særdeleshed. 1890 var især på lærerinitiativ »Verein zur Pflege der Natur und Landeskunde in Schleswig-Holstein, Hamburg und Lübeck« blevet oprettet, og året efter begyndte foreningen udsendelsen af månedsskriftet »Die Heimat«, der stadigvæk udkommer. Efter århundredskiftet blev tanken om lokaltafgrænsede foreninger mere og mere levende. En nordfrisisk hjemstavnsforening begyndte 1903 udgivelsen af en årbog og lidt senere udsendtes også særlige hjemstavnskrifter for Før og Ejdersted. På østkysten var man mest vågne på Als og i Sundeved, hvor hjemstavnsfølelsen og den historiske interesse altid har været meget levende. Her dannedes 1908 med nu afg. museumsinspektør Jens Raben og læge

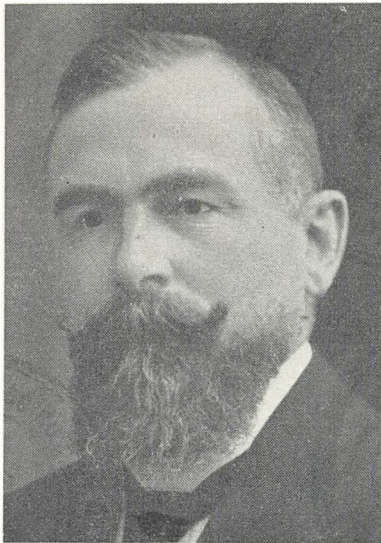
Hans Wullenweber som initiativtagere en forening, der på dansk fik det lidt klodsede navn »Foreningen til bevarelse af oldsager og oldtidsminder for Als og Sundeved«, medens foreningens tyske navn var »Altertumsverein (Verein zur Pflege der Heimatkunde) für Alsen und Sundewitt«. Det stiftende møde fandt sted d. 13. marts, og der indmeldte sig straks 39 medlemmer. I vedtægternes § 1 angives formålet for foreningens virke at være at pleje kendskabet til hjemstavnen og at indsamle og opbevare lokale oldsager og kunstsatte. I den følgende paragraf redegøres nærmere for, hvorledes dette skal gøres. Med udelukkelse af enhver politisk (d. v. s. nationalpolitisk) tendens skulle formålet nås ved foredrags- og udflugtsarrangementer, ved indsamling af oldsager og kunstgenstande af enhver art, for så vidt de var af betydning for kulturudviklingen i hjemstavnen, samt ved at få de indsamlede sager overskueligt udstillede i et egnet lokale. Det er interessant at se, at foreningen skulle samle folk fra begge nationale lejre; vedtægterne blev derfor også trykt både på tysk og dansk, og begge sprog blev ligeberettigede i foreningsanliggender. Den første bestyrelse, der fik læge Hans Wullenweber som formand og amtsdommer Ewoltdt som næstformand, kom da også til at bestå af såvel danske som tysksindede. Bl. a. var således foreningens senere næstformand og formand, gårdejer Chr. Hanssen, Nørremølle, medlem af den første bestyrelse. Bestyrelsens mest virksomme medlem blev dog J. Raben, der som custos fik overdraget bestyrelsen af det museum, som kort efter foreløbig fik sin plads i et lejet værelse hos hotelejer J. Wickmann i Store Rådhusgade. Samlingen voksede hurtigt, og man måtte se sig om efter større lokaler. 1910 overflyttedes samlingen til Menighedshuset, og 1917, midt under den første verdenskrig, kunne man med støtte fra kreds og by leje et hus i Skolegade, hvor der kunne stilles 10 værelser til rådighed for museet. Anbringelsen her blev dog kun af kort varighed, idet den daværende ejer af Sønderborg slot, hertug Ernst Günther, 1920 vederlagsfrit overlod foreningen slottet til indretning som museum. Overflytningen af de efterhånden mange tusinde museumsgenstande til slottet og indretningen af dette til museum var imidlertid en større opgave end foreningen magtede, og man henvendte sig derfor til Sønderborg amtsråd med anmodning om, at amtet overtog museet som ejendom og under forudsætning af, at det blev anbragt på slottet under betryggende forhold. Ud på efteråret 1920 vedtog amtsrådet derefter, at Sønderborg amt skulle overtage museet fra 1. januar 1921 med den hidtidige bestyrer Jens Raben som museumsinspektør. Kort efter købte den danske stat imidlertid slottet af hertug Ernst Günther, men overlod ligeledes vederlagsfrit størsteparten af slottet til museet. Selv om museet nu var udskilt fra foreningen, som omtrent samtidig tog navneændring til »Historisk samfund for Als og Sundeved«, bevaredes dog stadig et nært samarbejde. Foreningen blev repræsenteret med to medlemmer i museets bestyrelse, og foreningen har år efter år ydet betydelige tilskud til

Læge, dr. med. Hans Wullenweber.
Foreningens første formand, 1908–26.

særlige opgaver, hvis gennemførelse ikke har kunnet afholdes over museets almindelige drift. Det gælder bl. a. til restaurering, kortlægning og beskrivelse af oldtidsmindesmærker og til museets billedsamling.

Mærkværdigvis findes der i vedtægterne af 1908 overhovedet ingen bestemmelser om udgivelse af skrifter, og dog er foreningen kommet til at stå som udgiver, henholdsvis medudgiver af et betydeligt antal. Til en begyndelse var disse publikationer ikke medlemsskrifter, hvilket det forholdsvis lille medlemstal og deraf følgende små indtægter ikke muliggjorde. Skrifterne måtte altså foreløbig betales særskilt af de medlemmer, der var interesserede i at købe dem; det ses ikke, at der har været en særlig favørprisordning for medlemmerne. 1913 begyndte foreningen sammen med den tyske lærerforening for Sønderborg amt udgivelsen af »Heimatblätter für den Kreis Sonderburg«, der udsendtes som månedstillæg til »Sonderburger Zeitung«, hvis redaktør E. Kühler var stærkt lokalhistorisk interesseret og leverede adskillige bidrag til de små månedlige hæfter. Redaktør og hovedbidragsyder var J. Raben, men også formanden, dr. Wullenweber, var en flittig medarbejder. Af andre bidragsydere fra de første år kan nævnes lærerne Duus, Riis, H. F. Petersen og A. Nielsen, men også navne som P. Langendorf, C. Hansen og professor Fürsen træffes jævnligt. Indholdet var alsidigt. Der var arkæologiske artikler, så godt som alle skrevet af J. Raben, egentlige lokalhistoriske artikler, en række bidrag med emner fra

*Fhv. postmester M. O. Ræder.
Foreningens formand i næsten 30 år.*

folkekulturen, beretninger om overtro og også naturhistoriske artikler. Selv om det i foreningens vedtægter var stærkt understreget, at enhver politisk tendens var banlyst, var der dog i adskillige artikler en stærk tysk-national tone, der under verdenskrigen kunne blive direkte nationalistisk, til tider helt krigerisk. Det kneb under krigen at holde udgivelsen i gang. En tid 1915–16, medens J. Raben var indkaldt til krigstjeneste, redigeredes tidskriftet af H. Wullenweber, og helt standsedes udgivelsen juni 1916 for først at blive genoptaget tre år efter i december 1919. Tredie bind kommer derved til at strække sig over ialt fem år, idet det først afsluttedes med udgangen af 1921. Da udgivelsen genoptoges 1919 står »Verein für Heimatkunde von Alsen und Sundewitt« som eneudgiver, men stadig i samarbejde med »Sonderburger Zeitung« og J. Raben er fremdeles redaktør. Efter genforeningen udsendes endnu tre bind; bidragsyderne var i hovedsagen de samme som forhen, men nye navne er dog dukket op i indholdsfortegnelserne. Th. O. Achelis har bl. a. leveret bidrag om Sønderborg latinskole og om studenter fra Sønderborg amt ved Kiels universitet, fra »Hejmdal« er bragt en oversættelse af en artikel af H. P. Hanssen om fundene i Nydam mose, fra en af Nationalmuseets publikationer er bragt en oversættelse af en afhandling af Johs. Brønsted om Hjortspring-fundet og M. O. Ræder står som bidragsyder med en artikel om plebiscitfrimærkerne. Sidste bind af »Heimatblätter«, der iøvrigt bringer nogle artikler med emner hentet uden for Sønderborg amt, udkom formentlig ved årsskiftet 1926–27.

Efter genforeningen påbegyndtes også udsendelse af skrifter på dansk. Der blev truffet aftale med »Dybbølposten« om særtryk af lokalhistoriske

*Fhv. museumsinspektør Jens Raben.
Foreningens nuværende formand,
dens medstifter og drivende arbejdskraft
fra start til 50-års jubilæet.*

artikler, der derefter er blevet samlet i »Vor Hjemstavn«, der må være udsendt omkring 1925. Der bragtes heri dels originale artikler og dels oversættelser af artikler fra »Heimatblätter«. 1926 begyndte »Fra Als og Sundevad« at udkomme. De første hæfter angives at være særtryk af »Dybbølposten« og »Sønderborg Socialdemokrat«, hæfte nr. 8 udkom som selvstændig publikation, medens hæfte 9 var særtryk af »Broager Avis«. Fra 10. hæfte er skriftet derefter udkommet som selvstændig publikation, men først fra hæfte 14 er »Historisk samfund for Als og Sundevad« på titelbladet nævnt som udgiver. Når dette ikke har været nævnt på tidligere hæfter, må det skyldes en forglemmelse, i hvert fald har den lille årbog fra første færd været medlemsskrift for »Historisk samfund for Als og Sundevad«. Fra 1926 er der nu ialt udsendt 36 hæfter i et omfang på 40–60 sider, og Jens Raben har med en enkelt undtagelse været forfatter til dem alle. Indholdet i disse mange hæfter har altid været samlet om et enkelt emne eller en enkelt lokalitet, som hovedregel et sogn. I disse mange sognehæfter gives beskrivelser af sognenes oldtidsmindesmærker, kirker, herregårde, og andre gamle historisk interessante bygninger. Endvidere omtales kirkernes inventargenstande, der bringes fortegnelser over præsterne, udpluk af de ældste kirke- og kirkeregnskabsbøger, optegnelser om sagn, overtro og mærkelige begivenheder. J. Raben har i disse hæfter fremlagt et omfattende materiale til belysning af udviklingen i vistnok samtlige sogne i Sønderborg amt.

I en jubilæumsartikel som denne vil det være naturligt at bringe en omtale af de mænd, som har ledet og præget foreningen gennem årene. Læge, dr. Hans Wullenweber var dens første formand og fungerede som sådan indtil sin død i 1926. Han var født i Haderslev 1872, og efter endt uddannelse ved forskellige tyske universiteter og hospitaler nedsatte han sig 1899

som praktiserende læge i Tandslet, hvorfra han i 1907 flyttede til Sønderborg. På sine mange ture rundt til sine patienter på Als, blev han indtaget i øens mange oldtidsminder og blev stærk historisk interesseret. Under udførelsen af sin lægegerning havde han lejlighed til at se mange hjem, og han fik et omfattende kendskab til de mange gamle sager, som gemtes rundt omkring på øen, en viden som senere blev af stor værdi, da indsamlingsarbejdet til museet begyndte. Da J. Raben i 1908 henvendte sig til ham med sin plan om oprettelse af en hjemstavns- og museumsforening, var han derfor straks villig til at stå som medindbyder til det stiftende møde, hvor han som nævnt blev valgt til formand. Han skrev mange gode artikler til »Heimatblätter« og andre tyske, historiske tidsskrifter. Især interesserede han sig for hertug Hans d. Yngre, og han efterlod ved sin død et ufuldent manuskript om denne interessante skikkelse, der har betydet så meget for udviklingen i Sønderborg amt. Dette manuskript er med nogle afrundende bemærkninger udgivet af J. Raben i 1945. Han afløstes som formand for »Historisk samfund for Als og Sundeved« af næstformanden, Chr. Hanssen, Nørremølle, der således blev foreningens første danske formand. Chr. Hanssen fungerede kun som formand et par år og afløstes af postmester M. O. Ræder, som igen i 1956 afløstes af foreningens nuværende formand, dens mangeårige sekretær, museumsinspektør J. Raben. Ræder vil være kendt af mange som en fremragende vejviser og fører på Dybbøl. Men uden at forklejne andres indsats må J. Raben dog siges at have været foreningens bærende og drivende kraft, og det lige fra starten i 1908 til jubilæet i år. Han har skabt Sønderborg-museet, et af de største og bedste provinsmuseer i landet, han har foretaget undersøgelser, opmålinger og restaureringer af amtets overvældende antal jordfaste minder fra oldtid og middelalder, han har indsamlet arkivalier, billeder og folkoristisk stof og han har skrevet utallige artikler ikke blot i foreningens skrifter, men også i andre historiske publikationer, danske som tyske. Gennem en lang årrække har han været Sønderjysk månedsskrifts højt værdsatte og flittige medarbejder. J. Raben har været i besiddelse af en kæmpeenergi, men til trods for den store arbejdsbyrde, han har pålagt sig selv, har man sjældent mødt en mere veloplagt vejleder og fortæller. Han har vist aldrig kunnet sige nej, når en forening eller et selskab har bedt ham vise Als og Sundeveds historiske minder. Altid veloplagt og med sit udtømmelige forråd af anekdoter og historier har han vundet sig tusinder af beundrere og venner blandt deltagerne i udflugter inden for hans kongerige, Als og Sundeved. J. Raben fejrer 50-årsjubilæum sammen med foreningen, og der skal derfor også ved denne lejlighed rettes en speciel tak til ham. Uden hans ildhu og smittende arbejdsglæde ville »Historisk samfund for Als og Sundeved« og »Museet på Sønderborg Slot« ikke have været det, de er i dag. På museet er der trådt yngre kræfter til, men J. Raben virker endnu lige ung af sind som foreningens selvskrevne

formand. Han har set foreningen vokse støt og roligt fra den spæde begyndelse i 1908 med 39 medlemmer, til 310 ved 40-årsjubilæet i 1948 og til flere end 470 i jubilæumsåret, et resultat, der er al anerkendelse værd, og som tillige vidner om alsingernes og sundevedboernes trofasthed mod deres egen forening.

Der skal her ikke lægges skjul på, at omorganiseringen af »Historisk samfund for Sønderjylland«, der medførte oprettelse af en amtskreds for Sønderborg amt ligesom for de øvrige amter, især blandt menige medlemmer i »Historisk samfund for Als og Sundeved« affødte en vis ængstelse for en – skal vi sige – pågående konkurrence fra vor side, som kunne blive ubehagelig for den mindre forening. Men jeg mener efter de særdeles ven-skabelige forhandlinger, der har været ført mellem repræsentanter for de to foreninger, at kunne sige, at denne ængstelse er aldeles ugrundet. »Historisk samfund for Als og Sundeved« har sine specielle lokale opgaver, som støtteforening for Sønderborg-museet og som udgiver af »Fra Als og Sundeved«. »Historisk samfund for Sønderjylland« har med sine publikationer landsdelsomfattende opgaver, men tillige har vi i Sønderborg amt stedlige opgaver at varetage, ganske på samme måde som vi har det i de andre amter, hvor der også findes lokale museumsforeninger og andre historiske sammenslutninger. Der vil være berøringsflader mellem de to foreninger, men dette forhold skulle gerne give anledning til et godt og frugtbringende samarbejde. Fra »Historisk samfund for Sønderjylland«s side skal der i hvert fald bringes en hjertelig hilsen til den jubilerende forening med tak for veludført arbejde gennem de svundne 50 år og med ønsket om trivsel og fremgang i årene, der kommer.

Strandkøbingen Varnæs

Af Th. Kauffmann

Den ældste af de sønderjyske byer er Slesvig eller Hedeby; måske er denne by den ældste handelsplads i Norden. Sønderborg og Nordborg hører til de yngre byer, og det synes mærkeligt, at der på det tæt befolkede Als, med ældgammel bosættelse, ikke fandtes nogen købing før ca. år 1200. Vel ved vi, at Bro i nærheden af Augustenborg fjord har eksisteret i den tidlige middelalder, men det er vel ikke opklaret, om den har været en købing eller et befæstningsanlæg. Men på sundevedsiden af Als fjord lå der i den tidlige

middelalder og senere en strandkøbing, nemlig Varnæs. Vi ved med sikkerhed, at den lå her, idet der bl. a. i Valdemar Sejrs jordebog af ca. 1230 læses:

»Dette er kongens skyld af Varnæs: 5¹/₂ mark korn og 3 mark penninge af arnegæld og stud og gårdsædegæld, og af møllen og færgen 8 ørtug sølv og 2 mark.«

Som arkivar Hvidtfeldt bemærker i »Varnæs Sogns Historie« har i hvert fald størstedelen af Varnæs på det tidspunkt været kongens ejendom, som næsten alle købstæder var det, og at Varnæs har været en købstad bevises derved, at der betaltes arnegæld af grundene i Varnæs by.

Endvidere ses af jordebogen, at der har været en betydelig færgefart til og fra Varnæs, som kongen (det vil sige riget eller staten) havde kontrol med. Varnæs har, foruden at være en handelsplads, været et trafikknudepunkt. At en vandmølle her også betalte skat til kongen beviser yderligere, at Varnæs var kongeligt gods og stod under kongens og rigets beskyttelse. Selvfølgelig har der også ligget en befæstet kongsgård her på et så vigtigt trafiksted.

Om eksistensen af Varnæs købing kan der således ikke næres nogen tvivl, og man skønner også, at det befæstede Varnæs har været handelspladsen både for det ældgamle Als og nyopblomstrende Sundeved og Varnæs herreder. I gamle dage var vandvejene nemlig de bekvemmeste og mest befærdede. Søkøbingerne, hvor til man kom med skib, havde i mange sekler fortrinnet for akselkøbingerne, hvortil man kom agende ad fortidens dårlige veje. Men nu melder sig det spørgsmål, hvorledes det er gået til, at Varnæs købing er sporløst forsvundet, så man end ikke med sikkerhed kan påvise den grund, den har ligget på.

Vi må først se at få opklaret, hvor Varnæs købing lå. Den gængse opfattelse er vel nok den, at købingen har ligget ved Varnæs vig ud mod Åbenrå fjord. Denne teori må forkastes af flere grunde. For det første var en sådan beliggenhed upraktisk, hvis den skulle tjene som handelsplads for Als og Sundeved. Dernæst fandtes ingen betryggende havn for færger og skibe ved vigen.

Derimod fandtes en ideel havn for datidens skibe ved Als fjord, nemlig i det nor, som nu er blevet til indsøen »Skovsø«. Dette dybe, af naturen godt beskyttede nor, stod dengang i forbindelse med Als fjord, og endnu i vore dage kan vandet fra fjorden ved højvande blande sig med Skovsøens vand.

At søen var et nor eller en vig bekræftes også ved, at landet nord for Skovsø hedder »Naldtangen«. Landet nord for søen dannede dengang et nor, en tange, som strakte sig ud i havet. Vest for noret, den nuværende Skovsø, lå kongsgården Ornum, den eneste borg man med sikkerhed kan stedfæste i Varnæs sogn. Man taler om »Vold« ved Varnæs vig, hvor sagnet

Varnæs præstegårds bulhuslade. (Efter fotografi i Nationalmuseet).

fortæller om en ridderborg, men det er kun sagn og intet andet, ligesom »Junker Viggo« også kun er en sagnskikkelse. Derimod kan man godt tænke sig, at »Vold«, som ligger i kort afstand fra Ornum, har været et befæstningsanlæg til værn for Varnæs købstad og havn. Thi at købingen har ligget på Ornums grund vest for det daværende nor, den nuværende sø, synes at være det eneste rigtige. Man kan på hele Als' og Sundveds kyster ikke finde en havn, som for middelalderens skibe har været mere sikker og ideel, end havnen her ved Naldtang. Navnet »Ornum«, som betegner det område, det gamle Varnæs formodentlig har ligget på, med samt kongsgården, viser i alle tilfælde, at dette Ornum er ældre end den nuværende landsby Varnæs af samme navn. Både den ældgamle købing og torpet Varnæs har begge navn af næsset, som skyder sig ud i Lillebælt og omskylles af Åbenrå og Als fjordes vande. Som arkivar J. Hvidtfeldt skriver, er navnet »Varnæs« sammensat af ordene »waræ« og »næs«. Waræ betyder udmark. Varnæs er altså intet almindeligt torp-navn, men tyder mere på et købstadnavn, i lighed med Åbenrå (»Openøraa«).

Som nævnt var Varnæs et meget benyttet færgested, og de danske konger drog ad den vej, når de gæstede Hedeby eller Urnehoved. Det synes temmelig sikkert, at der fra købingen Varnæs førte en vej over Bovrup, Svejrup og Felsted ud til hærvejen ved Klipleve eller Uge. Senere er denne vej blevet benyttet af Varnæs bønder, når de drog til deres ny handelsplads

Flensborg. Denne gamle hovedvej (adelvej, som det hed dengang) kendetegnes ved en sti eller bivej, som ved Bovrup går vest om den gamle landsby til en gammel bro, »Bolbro«, som efter navnet at dømme må være flere hundrede år gammel, og stamme fra en tid, hvor man kun havde vadesteder over vandløbene, og broer kun byggedes, hvor der var en mere betydelig færdsel, således som i dette tilfælde bygget for kongen og hans følge.

At Varnæs har været en ældgammel købing af rang synes uomtvisteligt. Men så kommer man til spørgsmålet: »Hvad var grunden til handelspladsens sporløse forsvinden?«

Hertil må formodes, at Varnæs købing som bevisligt omkring midten af det trettende århundrede endnu stod i blomst, har måttet nedlægges, da skibene blev af større dybgående, så de ikke har kunnet benytte indsejlingen til noret, hvilken indsejling muligvis også har været ved at tilsande. Det synes ikke rimeligt, at venderne har ødelagt byen, da denne efter al sandsynlighed først er forsvundet efter vendertiden.

Men Sønderborg, Nordborg og Åbenrå er grundlagt og har afløst det gamle Varnæs. Borgerne i Varnæs er ikke flyttet til Varnæs-Torp, som antageligt alt har bestået dengang, men de er flyttet til en af de ny købinger med samt deres handel og erhverv. Færgefarten er vist samtidig flyttet til Åbenrå. Alt dette er hypoteser.

Ved at gennemgå jordebøgerne ved udskiftningen af Varnæs, Bovrup og omliggende landsbyer, opdager man, at Varnæs har sin egen struktur, forskellig fra nabobyerne. Ved udskiftningen af Bovrup, Tombøl og andre landsbyer er der tildelt jord til kådnere, innerster og andre »småfolk«, i særdeleshed til smedene. Ved udskiftningen af Varnæs er der kun tildelt jord til 30 helbol, til præstegårdene, til degnen og *Ornum kådner*. Det er det kådnersted, som ligger nede på Varnæs Hoved, ikke langt fra det gamle Varnæs. Den nye Varnæs by er opstået ved at husfoged Gynderoth i Åbenrå solgte byens tofter til lysthavende, som efterhånden byggede på disse grunde.

Når det om selve Ornum oplyses, at herregården af dette navn oprettedes 1675 og nedlagdes en snes år senere, så er oplysningerne om Ornum meget mangelfulde, og man kan ikke stole på dem. Der har sikkert været en hel del mere at berette om Ornum, såvel som om den gamle Varnæs købings endeligt.

Omkring sidste århundredskifte brændte daværende ejer af den gamle birkefogedgård, så vidt der er oplyst, hele Varnæs birks gamle arkiv, og ved den lejlighed er måske uerstattelige værdier gået tabt.

Men måske kan man endnu ved hjælp af spaden finde spor af det gamle Varnæs. Tomten af det sidste Ornum fra det syttende århundrede ved man, hvor er.

Endelig skal bemærkes, at efter de ældste kort over Sønderjylland at

skønne, har »Varnæs herred« været den først oprettede retskreds på Sundevad. Senere er herredet blevet et birk, og det øvrige Sundevad til »Nybøl herred«.

Måske andre kan oplyse noget om den forsvundne strandkøbing Varnæs.

Sønderjyske studenter fra Ribe

1800–1916

Af Hans Lund

I »Indbydelsesskrift til afgangsprøverne og årsprøven ved Ribe Kathedralskole« 1902 har daværende adjunkt V. Bloch og overlærer N. E. Øllgaard meddelt »Personalthistoriske oplysninger om de fra Ribe Kathedralskole i det 19. århundrede dimitterede studenter«. På grundlag af denne oversigt har jeg i en kronik i »Vestkysten« 26. april 1957 skrevet om sønderjyske studenter fra Ribe 1800–1914, idet jeg tillige har benyttet den fortsættelse af oversigten, som lektor Askgaard har skrevet i indbydelsesskriftet fra 1936. Senere er jeg bleven opmærksom på, at lektor V. Bloch i indbydelsesskriftet fra 1920 har givet en liste over de sønderjyske studenter fra Ribe fra reformationen til 1916, og at dr. Achelis i »Personalthistorisk tidsskrift« 10. R. III (1936) har gjort nogle tilføjelser og rettelser til Blochs arbejde. Det giver mig anledning til at vende tilbage til emnet.

V. Bloch kan for perioden 1536–1916 opregne 199 navne på studenter fra Sønderjylland, men dr. Achelis har fundet endnu 25 frem. Til gengæld kasserer han 4 af Blochs, idet det er navne på holstenere. I forbigående nævner han, at studenterne fra enklaverne som danske statsborgere strengt taget ikke var slesvigere.

De nye navne, Achelis fremdrager, er selvfølgelig mest fra ældre tid, men for tiden efter 1800 har han dog fem nye. Een af dem er dog vist tvivlsom. Han skulle være student fra 1812, men Bloch har heller ikke hans navn i hovedoversigten fra 1902, og man må regne med, at han for denne tid har haft skolens protokoller at støtte sig til. To andre er fra Ærø. Hvorfor Bloch ikke har taget dem med, er uforståeligt, da Ærø hørte til Slesvig indtil 1864, hvad der forøvrigt viser sig ved, at den ene Ærøstudent søger sin uddannelse ved tyske universiteter – som den ene af de to Ribestudenter, der i tiden før 1864 går den vej. De to sidste har Bloch ikke taget med, fordi han følger det princip kun at medregne dem, der er født i Sønderjylland.

Achelis vil altså medregne dem, der skønt født andetsteds under deres skolegang har deres hjem i Sønderjylland. Hans tilføjelser standser imidlertid ved 1850. Var han gået videre, havde han kunnet finde flere navne.

Bloch har overset Martin Sparrevohn (student 1860), der er født i Randrup – hans bror (student 1858) er derimod medtaget – og efter 1900 Th. Nissen (student 1910), der er født i Ballum. Og der er tre, som nok er født i kongeriget, men kommer fra slesvigske hjem til Ribe skole: P. Dircks fra Gram (1864), Carl Hansen fra Rejsby (1868) og Lor. Finnemann fra Hunbøl (1877).

Det kan diskuteres, hvilken fremgangsmåde der er den bedste ved en sådan opgørelse. Holder man sig alene til fødestedet, er man på sikrest grund. På den anden side slipper der på den måde folk med, som egentlig ikke har meget med Sønderjylland at gøre. Bloch må således medtage Fr. Nielsen (1865), der er søn af stiftamtmand H. C. Nielsen, der bor i Slesvig til 1850 og derefter i Ribe, så sønnen har været 3 år, da han forlod Sønderjylland. Det kan ikke bestrides, at det er af større betydning for den unges præg og indstilling, om han i sine opvækstår har levet i Sønderjylland, selv om hans vugge har stået et andet sted.

Spørgsmålet er i det foreliggende tilfælde ikke af de store. Bloch har for tiden 1800–1916 90 navne – han skulle have haft 94. Tager man dem med, der, da de bliver studenter, har deres hjem i Sønderjylland, kommer der 5 til. Det samlede tal bliver da 42 i tiden til 1864, 46 i perioden 1865–1900 og 11 fra 1901–16.

— — —

I den før nævnte afhandling i Personalhistorisk Tidsskrift gør dr. Achelis opmærksom på den rolle, stiftsgrænserne spillede i ældre tid ved de unges valg af skole. Fra Als, der jo til det 19. årh. hørte under Fyns stift, gik de unge overvejende til Odense latinskole, og Kolding lærde skole fik op til 1800 så godt som ingen elever fra de nærliggende 8 sogne, hvis unge gik til Haderslev. Det samme iagttager vi m. h. t. Ribestuderne. Tørninglen og Vestslesvig ned til Vidåen hørte til Ribe stift, og det er fra dette område, de sønderjyske studenter næsten udelukkende kommer i tiden før 1864. Undtagelserne er meget få. Der er en enkelt præstesøn fra Haderslev østeramt, en skippersøn fra Flensborg, en håndværkersøn fra Sønderborg, en gårdmandssøn fra Als (digterpræsten Kr. Carstensen) og så de to Ærøboere. På vestkysten overskrides kun i eet tilfælde stiftsgrænsen. Det drejer sig om lærersønnen Detlef Tiedje fra Witzwort ved Tønning. Han virkede fra 1867 som tysk præst flere steder i Nordslesvig, og i hans hjem, hvor der herskede en forstående og venlig indstilling overfor Danmark, voksede sønnen Johannes Tiedje op. – Man kan nok undres over, at de sproglige hensyn næsten ingen rolle synes at have spillet ved valget af skole. Det dansktalende Øst-Nordslesvig sendte sine sønner til de tyske latinskolere i Haderslev, Sønderborg og Flensborg. Den nationale vækkelse kommer så sent, at den ikke kan komme til at øve nogen indflydelse før Treårskrigen, og fra 1850 ændres skolernes sproglige kår. Men man kunne så vente, at den nye grænse fra

Ribe katedralskole.

1864 ville have bevirket, at nationale og sproglige hensyn gjorde sig gældende ved skolevalget, så nu unge fra hele det danske Nordslesvig søgte til de nærmestliggende danske latinskoler. Det er imidlertid ikke tilfældet – af de 57 sønderjyske studenter fra tiden efter 1864 er kun de 6 fra hjem udenfor det gamle Ribe stifts grænser.

Det er i tiden før 1864 præstesønnerne, der dominerer tilgangen med ikke mindre end 21 af 42. Der er kun een lægesøn, mens der er 7 sønner af borgerlige embedsmænd eller jurister – det gamle Slesvig var jo juristernes forjættede land –, byerhvervene bidrager med 5, lærerne med 3 og landbruget med 5. Man vil måske forbauses over, at der ikke fra Vestslesvig, hvor landbefolkningen er så helt overvejende, kommer flere fra landbohjem. Men i den henseende er forholdene som i kongeriget. En studenterårgang ved Københavns universitet var i perioden fra 1800 til 1850 gennemsnitlig mellem 100 og 200, og antallet af bondestudenter var som regel een eller to. Der er latinskoler i Danmark, hvor der ikke i dette halve århundrede er dimitteret én eneste bondesøn. Fra hele Ribe stift er der fra sognene nordfor Kongeåen i denne tid kun to, og de hører rimeligvis proprietærstanden til.

Følger man nu disse unge videre på deres bane, tager de 23 teologisk em-

bedseksamen og 8 juridisk, 3 bliver læger og 1 ingeniør. Een går til landbruget, 2 udvandrer og 4 dør, inden de har fuldendt deres studier. Mærkeligt er det at se, hvordan uddannelsen i København foranlediger, at det store tal af disse unge sønderjyder ikke vender tilbage til deres hjemstavn. Det er rimeligt for dem, hvis uddannelse falder efter 1864 eller umiddelbart forinden, men dog ikke for de andre. Af de 23 teologer blev de 19 præster, men kun 6 af dem får embeder i Sønderjylland, 3 af dem drager nordpå i 1865–67, een er død før krigen og een dør i 1865, og kun D. Tiedje får en længere præstegering i Sønderjylland. Modsat går det juristerne, af hvilke 6 vender tilbage, mens de 3 læger går nordpå.

— — —

Med 1864 føres udviklingen ind på nye baner, men forbindelsen mellem Vestslesvig og den gamle skole i Ribe afbrydes ikke. Det er stadig et sønderjysk islæt blandt dens elever – i tiden indtil århundredskiftet udgør det 20% mod 16 i tiden før 1864. Men socialt får de unge nu et andet præg. Præstebørnene glider næsten helt ud. Præsterne var nu tyske embedsmænd, og selv om der var dansksindede iblandt dem, krævede hensynet til deres stilling, at de ikke plejede forbindelsen mod nord. Ialt kommer kun 4 fra sønderjyske præstehjem. En kommer fra det af grev Brockenhus-Schacks kaldsret skærmede Gram, en anden bliver student 1868 og har nok søgt skolen før krigen, den tredje er søn af frimenighedspræsten i Rødding, men den fjerde er søn af sognepræsten i Rødding og bliver student i 1893, da den nationale spænding var under fuld udfoldelse. Det var modigt gjort af en preussisk embedsmand på den tid at sende sin søn i en dansk skole, og man sender uvilkårligt pastor Michaelsen i Rødding en venlig tanke. Andre dansk-orienterede embedsmandshjem fandtes kun meget spredt, og de forsvandt snart helt. Herredsfoged Sarauw i Visby sendte sin søn til Ribe, men han gik senere til tyske universiteter og fik sin gerning i Berlin som den eneste af hele skaren, der gik sydpå. Så er der et par advokatsønner og et par fra lægehjem, men dermed er det også kommet, hvad der stammer fra gamle akademiske kredse. I højere grad end andetsteds stammer de sønderjyske studenter fra denne periode fra de jævne hjem. Ikke mindre end 27 er vokset op i gårdmandshjem.

Man kan iagttage, hvordan tilgangen sydfra efterhånden bliver mindre. Af de 57, der søger skolen 1864–1916, er kun de 20 fra tiden efter 1890. Det har sikkert sin forklaring i, at nu var udvandringerne også her vesterude standset. Nu fulgte man parolen om, at de unge skulle blive i hjemstavnen for den nationale selvhævdelses skyld. Den danske akademiske uddannelse gav ingen mulighed for virksomhed i Sønderjylland undtagen i de frie erhverv. Ville man være præst eller læge eller have en juridisk stilling måtte man vejen om ad de tyske universiteter, og enkelte fra dansksindede hjem gik den vej. Tog man dansk studentereksamen, betød det reelt udvan-

dring. Jeg kan kun finde et eneste eksempel på, at en Ribe-student ved at blive tysk soldat har skaffet sig ret til at blive i hjemstavnen, og det er under selve verdenskrigen. Han kom hjem med livet i behold. På mindetavlen på kathedralskolens hovedbygning over elever, der er falden i krigen 1914–18, er der da heller ikke navnet på en eneste sønderjysk student.

Anmeldelse

»DANSK IDRÆT I GRÆNSELANDET«

Beretningen om Sønderjysk Idrætsforenings historie fra 1903 til 1953, som er redigeret af arkivar P. Kr. Iversen, Åbenrå, og redaktionssekretær Chr. Petersen, Haderslev, er blevet en smuk bog, særdeles tiltalende af ydre, både hvad papir, tryk og indbinding angår, og indholdsmæssigt foreningen værdig.

Adler Lunds bog om de første 25 år er udsolgt, og de, der ejer den, giver den ikke fra sig. Det er derfor rigtigt og glædeligt, at den nye bogs første afsnit behandler tiden fra før 1903 til første verdenskrig. Det er en kortere redegørelse end Adler Lunds, men Chr. Petersen har skrevet den med et klart blik for det væsentlige og med enkeltheder nok til, at det er blevet spændende læsning. Den giver de store linier i Fælles-idrætsforeningens ungdomsarbejde, der havde en så væsentlig andel i, at den sidste halve menneskealder inden krigen blev en rig tid for mange unge sønderjyder; den giver de spændende beretninger om Kirstine Boesen, der ikke turde sove i Tønder arrest, om det sønderjyske opvisningshold i Malmø, der kun blev tilskuere, om tandlægen, der offentligt opfordrede til ulydighed, og om børnene, der dukkede frem ad bagdøren lige så hurtigt, som gendarmen med dragen sabel jog dem ud ad fordøren, – og den giver de små oplysende glimt: om de Bæk fodboldspillere, der måtte betale 2 pg. i mulkt for udeblivelse, og om de sure *frøkener* i Åbenrå, der ikke kom til bal. – Men den beretter også om de tunge ofre i de onde år og om den knugende baggrund, som krigen skabte for Sønderjysk Idrætsforening.

Efter et afsnit om Nordslesvigs Hjulriderlag fortæller S. I.'s nuværende formand, S. P. Hansen, foreningens historie efter genforeningen, væsentligst samlet om bestyrelsens arbejde og de store forhandlingsmøder. Her berettes om optagelsen i »De danske Skytte- og Gymnastikforeninger«, det fremvoksende samarbejde med Sydslesvigs danske ungdomsforeninger, om arbejdet i besættelsesårene med det stadig stigende medlemstal og om formandsskiftet i 1949. Dette afsnit rummer en ret udførlig, nøgtern redegørelse for den strid mellem skytter og gymnaster i Danmark, der førte til

dannelsen af »De danske Gymnastikforeninger« i 1929, og som for S. I.'s vedkommende resulterede i, at foreningen mistede kredsene på Røddingegnen. Det er en selvfølge, at dette bevægede afsnit skal med i bogen, og den bitre strid er vel nu så meget på afstand, at den ikke anfægter sindets ro hos dem, der tog del i den.

De følgende kapitler behandler idrættens enkelte grene. Idrætsinspektør Braae skriver om gymnastikken fra 1919 til 1953: om lederuddannelse og opvisninger, først med pointsbedømmelse, senere med kritiske dommere, om børnegymnastik og skoleidrætsstævner og om udviklingen m. h. t. de ydre rammer for S. I.'s arbejde fra dengang, da man måtte afbryde en fodboldkamp i Skrave, fordi man ikke kunne finde bolden i banens høje græs, til vore dage, da Nordslesvig rummer hundrede gode idrætsanlæg foruden mange mindre baner. Der er aftrykt to timesedler, for et pige- og et karlehold ved forårsopvisningen i 1952. Der burde have været et par tilsvarende fra en af foreningens første opvisninger. Braae fremhæver, at S. I. er mere end en idrætsforening, og at ingen anden af de nationale foreninger bedre har kunnet samle sønderjysk ungdom, når det gjaldt en kraftig bekendelse til danskheden.

Det er med nogen beklethed, en decideret gymnast går løs på afsnittene om boldspil, atletik og skydning; men man kan spare beklemmelsen: Til trods for de mange »resultater« har forfatterne evnet at gøre stoffet interessant, ja spændende.

A. B. Mikkelsen skriver om håndbold, fodbold, kurvebold, nævebold, badminton og tennis, og man lægger især mærke til den kolossale fremgang, håndboldspillet har haft i de sidste 20 år. I forbindelse med en omtale af forholdet mellem gymnastik og boldspil citeres en fynsk udtalelse fra »Ungdom og Idræt«: »Man skulle nødig få den tanke, at håndboldspillet er en slange, som er næret ved gymnastikkens bryst«. Mikkelsen mener optimistisk, at ikke engang vinterturneringen i håndbold skader gymnastikken. Det turde være en lidt hastig slutning, og der kunne have været grund til at undersøge, om der ofres tid nok på håndboldtræningen om vinteren i forhold til det antal kampe, der spilles.

C. J. Laursen og Folmer Lund fortæller om fri idræt fra 1895, da A. Hundevadt blev nr. 2 i et kapløb over 1 dansk mil på landevejstiden 34¹/₂ min. og som præmie fik »Prins Otto af Danmark«, til vore dage, da de nye idrætsanlæg efterhånden skaber gode kår, også for atletikken, og fremhæver, at de resultater, der nævnes, er nået af idrætsmænd, der har holdt deres amatørskjold blankt og uplettet.

Vilh. Jørgensen og B. Michaelsen skriver interessant om skyttesagen og om skytterne i den sidste krigs- og efterkrigstid. De har begge øje for det meget væsentlige punkt for skydningen i S. I.: Skytterne og forsvarsviljen, og Michaelsen har sikkert ret, når han vil måle skydningens værdi i for-

eningen ved det antal af dens skytter, der har meldt sig til hjemmeværnet. Det havde været interessant at se tallet!

Folkedans, der i S. I. opfattes som en idrætsgren, der er ligeberettiget med de øvrige, behandles af Sven Gammelgård, som fortæller om folkedansehold i de forskellige hovedkredse og om deres ledere og spillemænd.

Niels Kjems og Franz Wingender skriver om idræts- og ungdomsarbejdet i Sydslesvig og dets forhold til S. I. Det er to meget interessante og gode afsnit, der munder ud i en hyldest og tak fra dansk ungdom i Sydslesvig til S. I.

Poul Magelund behandler svømningens kår i Sønderjylland og gør det meget inspirerende. Kommunalfolk bør læse dette kapitel.

Idrætten i grænselandet uden for S. I. omtales af Peter Kr. Iversen. Man bider måske mærke i hans sammenligning mellem landsogdenes delingsførere og byernes idrætsledere, og man har en følelse af, at dette afsnit af bogen i høj grad er med til at klare for en, hvad S. I. har betydet for denne landsdel.

Som naturligt er, har man bedt H. Müller-Kristiansen skrive om idræts-højskolen i Sønderborg, og bogen slutter med et afsnit af Chr. Petersen om landsfester og opvisninger. Med rette har tønderstævnet i 1933 her fået en central plads; thi den dag gav sønderjysk ungdom nazismen sit svar. Læsere i Tønder amt vil dog nok savne en linie om Rosenkjærs stævne i Tønder i 1942.

Bag i bogen er der korte biografier af 28 af de kvinder og mænd, der især har gjort en indsats inden for S. I.; et værdifuldt supplement.

»Dansk Idræt i Grænselandet« indfrier de forventninger, man kunne stille til den. Det er blevet en bog, man kan læse i et stræk, en bog, man glæder sig over at have på sin reol, og som man ofte vil tage frem.

Og så er den blevet en strålende hyldest til de tre mænd, hvis indsats først og fremmest har gjort Sønderjysk Idrætsforening til det, den er, og derigennem være med til at præge sønderjysk ungdom i et par menneskealdre: Mads Gram, Johs. Juhl og N. J. Iversen. Man har det bestemte indtryk, at denne hyldest ikke har været direkte tilsigtet, – derfor er den så ægte. De har fortjent den.

Folmer Christiansen.

Et par nødvendige tilføjelser til jubilæumsskriftet

Ved jubilæumsskriftet »Dansk Idræt i Grænselandet« findes der en noget ensidig fremstilling af de begivenheder omkring 1929, der resulterede i at nogle nordlige kredse med navnet »Haderslev Vesteramts Gymnastikforening« indmeldte sig i den nye landsforening »De danske Gymnastikforeninger«.

Det ville have været rimeligt i fremstillingen at have gjort opmærksom på, at skydning blev »Sønderjydsk Idrætsforening« påtvunget af overbestyrelsen for »De danske Skytte- og Gymnastikforeninger«, for ellers kunne S. I. ikke blive optaget i organisationen. Da det var denne sammenslutning, som S. I. under fremmedherredømmet havde haft megen forbindelse med og støtte fra, bøjede man sig modstræbende for kravet om at tage skydning med i foreningens arbejde.

At samarbejdet med den nye gren ikke gik alt for godt ses af, at der allerede i 1924 fra *skytterne* fremkom forslag om adskillelse; men det var først efter at forholdene i »det gamle land« havde tilspidset sig voldsomt umiddelbart før Dybbølfesten 1928, at spørgsmålet »adskillelse trængte sig på overalt, også i Sønderjylland.

De, der holdt på adskillelse, bliver i bogen kaldt »oppositionen«, en forøvrigt forkert sprogbrug, da den ikke opponerede mod bestyrelsen eller formanden, men blot arbejdede for en linie i arbejdet, som den mente ville tjene arbejdet bedre, og som blot ville føre S. I.'s arbejde tilbage til det grundlag, som det var groet frem på og vokset ud af. Da formanden for S. I. var medlem af overbestyrelsen, var det rimeligt, om han stod overvejende, men i et brev af 22. nov. 28 havde han skrevet, at det var hans opfattelse, »at der nu må en adskillelse til«, og han henstillede, at der blev »lavet noget fornuftigt«.

At »oppositionen« blev mildt sagt forbløffet over formandens stilling på sendemandsmødet fremgår med al ønskelig tydelighed af referatuddraget i bogen, men der står ikke noget om baggrunden for forbløffelsen. Når ordskiftet blev skarpt – kun *mod* »oppositionen« – fremgår det ikke ret tydeligt af referatet hvorfor. Det mest typiske var følgende udtalelse af skytternes formand, kaptajn Tygesen-Nim: »Det er forfærdeligt, men sådan er det, det er fra højskolelærernes og delingsførernes side, der dryppes gift i dansk ungdom, men det er fordi de er økonomisk interesseret i det«. Det vil næppe undre, at udtalelsen blev besvaret med en storm af protest- og fyråb, antagelig var denne episode medvirkende til, at stemmetallet for adskillelsen blev så stort som det gjorde.

Ingen af »oppositionen« vidste, at formanden havde skiftet opfattelse. Vi ønskede ingen anden formand. Men da han senere sagde, at de, der var utilfredse med at blive, jo kunne gå, så fulgte man denne henstilling, og nordlige kredse meldte sig ind i den nye landsforening.

Det er måske usikkert, om fortielse af »Haderslev Vesteramts Gymnastikforening« efter 1929 i bogen er sket ved en forglemmelse eller gennemført bevidst. Foreningens område er geografisk ikke kommet udenfor »grænselandet«, og når der iøvrigt medtages foreningsarbejde, der ikke har tilknytning til S. I. (boksning, brydning, vægtløftning etc.) er det utilbørligt, at det arbejde, der er udført i »Haderslev Vesteramts Gymnastikforening

(gymnastik, boldspil, folkedans m. v.) overhovedet ikke er berørt. Der har nemlig i betydningsfulde anledninger været et godt og gnidningsløst samarbejde. Det kan således nævnes, at i 1933 var »oppositionens« ordfører med til det forberedende møde påskelørdag, hvor det store stævne i Tønder blev planlagt og ledede det store karlehold ved stævnet 12. maj. Her var H. V. G. deltager med et stort karle- og et stort pigehold. Ved større stævner senere har der været udmærket samarbejde, der er fortsat og udvidet til denne dag.

Det ville have været rimeligt, om bogen havde nævnt, at der i grænselandet var blevet uddannet noget over tusinde delingsførere, hvoraf mange spredt over hele landsdelen har gjort et stort og godt arbejde.

Frede Hansen.

HANS HANSEN: FRA TIDLIG VÅR TIL EFTERÅR i sønderjysk landbrugs tjeneste.

Med forord og efterskrift af P. A. Calløe.

I 1907 knyttedes han til de nordslesvigske landboforeninger som konsulent. Det er en af de første fagligt uddannede landmænd, der i de sidste år af Köllertiden efter sin uddannelse træder i landbrugets fælles tjeneste som sønderjysk, dansk landbrugskonsulent. Den blonde, sønderjyske krøltop blev snart kendt og godkendt af landbrugets praktiske udøvere. De mærkede snart, at han kendte noget til, hvad han talte om. Konsulent Hansen blev snart vel kendt og vel mødt i vore forsamlingshuse med sin jævne og gode tale, sit friske og pålidelige væsen, altid frit for skaberi og opstyltethed. Han regnedes allerede den gang for en god ven i hundreder af sønderjyske landbohjem, hvor hans tale senere har båret gode og synlige frugter. »Konsulent Hansen« blev ved at være hans navn, endnu længere end han blev ved med at være konsulent. Men det navn, han gik under i de senere år som lærer og medforstander på landbrugsskolen i Gråsten kan nok hævde sig ved siden af det.

Intet viser smukkere hans stilling overfor årenes skiftende og voksende elevflok, end at han af eleverne kaldtes »onkel Hans« og endnu kaldes således af dem, når de taler om ham. Der skabtes et tillidsforhold mellem dem og ham, og der kan kives, om hans betydning for sønderjysk landbrug var størst som dets konsulent Hansen, som 25-årig redaktør af »Nordslesvigske Landbrugs- og Mejeri-Tidende« eller som landbrugskyndig direktør for Sønderjyllands Kreditforening. Hvordan man så vil svare, så kan den ene del af hans gerning vanskeligt stille en anden del i skygge. Konsulent

Hansens gerning, hans viden, hans evne til at interessere andre i denne viden, hans kærlighed til den gerning, der blev hans, alt har haft sin store betydning for vort landbrug, og det er en glæde at se hans livsgerning i lyset af hans milde danske sindelag, der altid har været præget af den lyse tone, der lå over alt hans færd, i forsamlingshus og skole og i økonomisk og anden faglig dygtighed.

H. Lausten-Thomsen.

H. H. Jessen, Peberbjerg: Pastor Christian Knudsens samlinger til en familiehistorie. Et lille uddrag heraf og mine erindringer fra Lyholm.

J. Raben: St. Marie kirken i Sønderborg.

Litteraturen om Als og Sundved er efterhånden ved at blive righoldig. H. H. Jessen, Peberbjerg, Majbølgårds gamle ejer, der afgik ved døden i slutningen af oktober 1956, var i sine sidste leveår travlt sysselsat med at fortsætte det arbejde, hans fader, Thomas Jessen, indledede med udsendelsen af sine optegnelser om familien Jessen tillige med en stamtavle for familien Schwensen, og ved skabelsen af det smukke anlæg ved Majbækken, hvor engang Majgårds mølle lå. H. H. Jessen kalder beskedent sin bog for et lille uddrag, men det er blevet en vægtig bog på 208 tætskrevne kvartsider. Først skildres slægten Knudsen fra Ketting kro med alle dens forbindelser, mens bogens anden og større del fortæller om proprietær Knud Knudsen til Lyholm, hvis breve, dokumenter og regnskabsbøger danner grundlaget for et levende billede af forholdene på Als i tidsrummet fra 1844 til 1879. H. H. Jessen har med dette arbejde sat sig et varigt minde inden for litteraturen om vor fælles hjemstavn, Als.

J. Raben har udsendt det 36. hæfte i serien »Fra Als og Sundved« og fortæller på grundlag af gamle dokumenter om St. Marie kirkens bygning og dens rige inventar. Særlig interesse har bogens sidste afsnit, i hvilket Raben giver oplysninger om gravene under kirkegulvet og de indskrifter han i 1924 fandt i en hel række af disse gamle familiebegrovelser. Bogen er som alle sine forgængere fint udstyret og med gode billeder.

Christian Maibøll.

»Die Heimat«s Nordslesvig-hæfte 1958.

Februarhæftet af månedsskriftet »Die Heimat« er i år som sædvanligt helliget Nordslesvig. Den flittige og grundige personal- og lokalhistoriker, redaktør, dr. Max Rasch indleder hæftet med en interessant artikel om en gammel slægtsgård i

Holm i Højst sogn og bringer endvidere en fortegnelse over, hvad Barsø-beboerne 1627 måtte erlægge i brandskat til et dansk krigsskib. En gammel sømand, Anton Iwersen, nu bosat i Rendsborg, fortæller underholdende om sine oplevelser på en rejse i 1886 til Sydney og Samoaerne som skibsdreng ombord på sejlskibet »Hindoo« af Åbenrå, og redaktør, dr. Harbo Kardel har på grundlag af organist C. W. H. Stanges dagbogsoptegnelser, nedskrevne under prædikenen i Tønder kirke, berettet om nævnte kirke og dens orgel. Det kan til tider være meget besværligt at finde frem til, hvor en brudevielse har fundet sted. Som eksempel herpå, fortæller vor gamle kending og medarbejder, dr. Th. O. Achelis om, hvordan det er lykkedes ham at finde ud af, at subrektor ved Slesvig domskole Andreas Johann Boysen blev gift 2. gang i Ålum sogn ved Randers d. 16. okt. 1812. Museumsdirektør, dr. Ernst Schlee bidrager med en interessant artikel om et bindebrev fra Tønder, der nu beror i landsmuseet på Gottorp slot. Dr. Schlee nævner her, at folklorister og kulturhistorikere nord og syd for grænsen kender for lidt til hindens arbejde, en kritik, der kan udvides til at omfatte andre områder inden for det historiske felt, men som vel især må rettes mod tyske historikere, der ofte, vel formedelst sprogvanskelighederne, er mangelfuldt orienteret i dansk historisk litteratur. Nis Petersen har givet en god karakteristik og vurdering af den nord-slesvigske maler Peter Nicolajsen, og Hermann Kinze skriver om hernhutternes virke i den danske helstat i 18. århundrede. Alt i alt et tilpas broget og afvekslende hæfte, skrevet af og for tyske, men som vi danske også kan læse med udbytte.

P.K.I.

Hjemstavnsforskeren, dr. Peter Ingwersen †

Den 15. februar døde fhv. overregeringsråd, dr. Peter Ingwersen i Slesvig i en alder af 73 år, og Sønderjylland har i ham mistet en af sine betydeligste lokalhistorikere og de tyske hjemstavnsforskere deres fremragende dygtige leder.

Dr. P. Ingwersen, der var født i Flensborg 1885, var uddannet som lærer ved Tønder seminarium. Han var derefter en tid lærer i Dynt på Broager, men fortsatte så studierne ved forskellige tyske universiteter og tog 1914 doktorgraden med en afhandling om paragraf 5. Efter i en årrække at have virket som seminarie-lærer og -forstander, bl. a. i Tønder og Nibøl, blev han 1922 ansat ved regeringen i Slesvig som overskoleråd og fik nu lejlighed til på et bredere grundlag at virke for sin kongstanke, hjemstavnsundervisningen i skolen. Han kunne nu lade nogle forsøgsskoler indrette med hjemstavnsforhold som udgangspunkt, ikke blot i fag som historie og geografi, men også i regning. Især fik hjemstavnshistorien dog en central plads i undervisningen. Forudsætningen for, at dette kunne gennemføres, måtte imidlertid være, at lærerne var godt bevandret i deres sogns og egne historie, at de måtte være hjemstavnsforskere af profession, som han et sted har udtrykt sig. Lærerne måtte vejledes og dygtiggøres i lokalhistorisk arbejde, og med henblik herpå udgav han i 1938 en vejledning i lokalhistorisk arbejde: Wie erarbeite ich ein Dorfbuch, en bog der ikke var upåvirket af tidens rådende nazistiske læresætninger og udtryksformer, men som iøvrigt indeholder gode og praktiske råd for tilrettelægningsen af lokalhistorisk arbejde, og som satte dette i system ude omkring i sognene. 1939-43 var dr. Ingwersen med i krigen, både i Frankrig og Rusland, og gjorde derefter indtil kapitulationen tjeneste ved regeringen i Aurich. Efter at være pensioneret vendte han tilbage til Slesvig, hvor han snart kom til at stå som selvskreven organisatorisk leder af det lokalhistoriske arbejde. Sammen med daværende landsdirektør Jens Nydahl og lederen af landsarkivet på Gottorp, pro-

fessor, dr. G. E. Hoffmann udarbejdede han 1949 planerne for en overbygning til de forskellige hjemstavns- og lokalhistoriske foreninger i Sydslesvig, som så småt havde genoptaget det af krigen og den forvirrede efterkrigstid afbrudte arbejde. Kort efter oprettedes Arbeitsgemeinschaft für Landes- und Volkstumsforschung med dr. Ingwersen som leder. Denne institutions arbejde er tidligere omtalt i Sønderjysk månedsskrift (1956 s. 22 f), men der er dog grund til også her at nævne, at dr. Ingwersen som institutions leder tog initiativet til udgivelsen af serien: Gottorfer-Schriften zur Landeskunde Schleswig-Holsteins, hvori bl. a. er kommet en bog om angler-problemet; men det vigtigste skrift for hjemstavnsforskerne er den af ham selv redigerede: Methodisches Handbuch für Heimatforschung. I forordet og det indledende kapitel har han her på få sider i klare og knappe sætninger formet grundsætningerne for hjemstavnsforskningen. Mange af hans kloge råd har almengyldighed, og disse få sider kunne måske karakteriseres som en slags katekismus for hjemstavnsforskere og lokalhistorikere. Dr. Ingwersen har endvidere taget initiativet til udgivelsen af Jahrbuch für die schleswigsche Geest, hvis første bind udsendtes 1953 af det ovennævnte Arbeitsgemeinschaft, medens de følgende bind – der er hidtil udsendt seks med dr. Ingwersen som redaktør – udkom som årbog for en nyoprettet forening: Heimatverein – Schleswigsche Geest. Såvel til denne årbog som andre historiske publikationer har dr. Ingwersen leveret gode egnhistoriske bidrag. Han har bl. a. i et af de første bind af gestårbogen skrevet om Lindeveds ældre historie, og man må meget håbe, at han efterlader sig manuskriptet til godsets nyere historie. Også i skønlitterær form har han søgt at udmønte emner hentet fra hjemstavnen. Der er endvidere grund til at nævne, at det er hans fortjeneste, at der blev nedsat et Dannevirke-udvalg, hvori også en dansk forsker fik sæde.

Dr. P. Ingwersen var vor nationale modstander, men han nærrede samme kærlighed til vor fælles hjemstavns historiske minder, som vi gør det. Han har ved sit arbejde for hjemstavnsforskningens trivsel vist veje og mål, som inspirerer udover hans egen virkekreds.

P.K.I.

Museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg

holder foredrag om *Sønderjylland i helstatstiden*:

Fredag den 14. marts kl. 20 i Gråsten.

Mandag den 17. marts kl. 20 i Møgeltonderhus.

Tirsdag den 18. marts kl. 20 i Skodborg.

Onsdag den 19. marts kl. 20 i Haderslev.

Yderligere meddelelser vil fremkomme i dagspressen.

Historisk samfund for Sønderjylland.

Fortegnelse over dagbladsartikler 1957

vedrørende sønderjysk historie m. m.

Følgende forkortelser er anvendt: Dan. = Dannevirke, Hejmdal, Dybbøl-Posten, Tønder Amtstidende. Fl.A. = Flensborg Avis. J.P. = Jyllands Posten. J.T. = Jydske Tidende. S. = Sønderjyden. V. = Vestkysten.

ALMINDELIG HISTORIE

- Friis, Niels: Da telegrafstængerne rejstes ned gennem hertugdømmerne. Fl.A. 10. 1.
Hansen, Arnold: Genforeningsklokkerne i Nordslesvig I-II. Fl.A. 3. og 4. 1
Mikkelsen P.: Frederik VII og Sønderjylland I-II. Fl.A. 29. og 30. 7.
Petersen, Chr.: Augustdagene 1914. Dan. 1. 8.
Schmidt, Aug. F.: Ad den midterste drivevej. V. 2. 7.
 Farrisskonen. V. 13. 5.
Svendsen, Nic.: Træk af vestslesvigske bondekår i gamle dage. V. 31. 12.
Telling, Søren: Det store drama (notater af prinsen af Nør). J.P. 25. 7.
Wulf, Claus: Om toldboder og toldere. Fl.A. 10. 7.
 Sønderjysk fonds afvikling. Fl.A. 22. og 23. 8.

ENKELTE LOKALITETER

- Brede: Schmidt, Aug. F.: Bredeå. Dan. 22. 10.
 » Et bjergmandssagn fra Brede, Dan. 24. 5.
Brøns: Schmidt, Aug. F.: Brøns å. Dan. 18. 11.
Christiansfeld: Holdt, Jens: Brødrebyen Christiansfeld. J.T. 21. 2.
 » Olsen, Ingvar: Brøndremenighedens grønlandske missionsvirksomhed Dan.
 6. 3.
Døstrup: Andersen, P., konservator: Døstrup kirke. Fl.A. 7. 9.
Haderslev: Christensen, Olav: Frimurerriet i Haderslev. Dan. 18. 10.
 » Håndværket i Haderslev i lavstiden. Dan. 5. 1.
 » Neumann, Hans: Hansborg slot. Dan. 4. 2.
 » Livet på Hansborg. Dan. 5. 2.
 » Brandværnet for 100 år siden (Haderslev). Dan. 7. 8.
 » Dødens dal (Kristiansdal). Dan. 25. 1.
Jels: Hviid, P.: Et jarlesædes skæbne. Dan. 21. 10.
 » Historiske noter fra Jels. Dan 7. 1. og 27. 5.
Lovrup: Kamphøener, M.: Lovrup skrøp og paragraf fem. J.T. 3. 9.
Rugbjerg: Thiedemann, Senius: Rugbjerg i 300 år. J.T. 30. 6.
Rødding: Da Rødding-præsten faldt i kamp med svenskerne. 11. 12.
Sønderborg: Borgerforeningen fylder 100 år. Dan. 3. 4. Fl.A. 5. 4.
Toftlund: Fra livet i Toftlund i de gode gamle dage. Dan. 10. 3.

Tønder: Nyholm, Asger: Alteret i Tønder kirke. V. 27. 4.
Urnehoved: Jørgensen, H. P.: Mindeparken på Urnehoved. Fl.A. 25. 7.
Åbenrå: Lampe, Jens: Kanonbåden »Caroline« i Åbenrå. Dan. 1. 5.

PERSONALHISTORIE

Callø, P. A.: Fru Anna Marie Callø. Dan. 26. og 27. 4.
Andreasen, Adolph: Skovfogedsønnen fra Augustenborg, som skabte et storfirma (Chr. Dæhnfeldt). Dan. 23. 5.
Schjøtt, Poul Karup: Domskolelærer H. P. H. Grünfeld. J.T. 3. 10.
Holdt, Jens: Christian Pedersen Holdt. Dan. 11. 9.
Hansen, Chr. Parø: Hans Ågesen Knudsen. Fl.A. 25. 5.
Marskbonden Knud Lausten Knudsen. Fl.A. 19. 3.
Bockelund, Elise: H. A. Krüger og Bismarck. Fl.A. 31. 5.
Lausten-Thomsen, H.: H. A. Krüger og Bismarck. Fl.A. 4. 6.
Lensgreve Hans Schack om sin slægt gennem 300 år, I–II. Fl.A. 14. og 15. 8.
Olsen, Ingvar: Den sønderjyske bondefører Hans Nissen (100 års minde). Fl.A. 10. 5. Dan. 20. 5.
Callø, P. A.: J. H. Schmidt, Vojensgård. Fl.A. 25. og 26. 8.
Lund, Hans: Jordkampens førstemand (Schmidt, Vojensgård). V. 21. 8.
Nielsen, N. P.: J. H. Schmidt, Vojensgård. Dan. 21. 8.
» » » Der brast så stort et hjerte (Maren Sørensen). Dan. 10. 7.
Nyholm, Asger: En præst i baroktiden (P. Zitzscher). V. 10. 7.

SYDSLESVIG

Amrom: Thygesen, Fr.: En frisisk ø i Vesterhavet, I–II. Fl.A. 22. og 25. 2.
Aventoft: Sievert, Kaj: Studie i Aventoft kirke. V. 7. 1.
Flensbrog: Bøckmann, Fr.: Historien om den flensborgske købmand, der reddede sin by fra svenskerne. Fl.A. 30. 11.
» Friis, Niels: En kongefødselsdag på Lyksborg slot. Fl.A. 3. 10.
» Kongedage i Flensborg 1857. Fl.A. 12. 10.
» – Det er 300 år siden, at de svenske ryttere huserede i Flensborg. Fl.A. 15. 11.
Frederiksstad: Prøckl, Kasper: To gange Frederiksstad. Fl.A. 2. 11.
Kappel: Lampe, Jens: Kappel – den hellige Kristoffers by. Fl.A. 2. 1.
» » » Fra treårskrigen tid. Fl.A. 24. 5.
Oversø: Lampe, Jens: De sønderjyske pigers kro. Fl.A. 11. 5.
Slesvig: Christensen, Marie: Ved Sliens grønne bredder, I–II. Fl.A. 20. og 22. 7.
» Friis, Niels: Da Gottorp slotskapel blev dansk garnisonskirke. Fl.A. 12. 11.
» Telling, Søren: Hedeby – Slesvig – Dannevirke. Fl.A. 23. 1.
» Oldtidsstemning omkring Slesvig og Hedeby. J.P. 4. 6.

Graasten Bank A/S
Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard.

VALLEKILDE
Folkehøjskole
Henv. til *Jørgen Jessen*,
Vallekilde

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Graasten
Andelsslagteri

Haslev
Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Brede Sogns
Spare- og Laanekasse

Bredebro tlf. 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Aktieselskabet
C. I. Christensens Papirhandel
E S B J E R G

Paul Thomsen
Krusaa
Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekviperung

GRAM
KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

Aksel Michelsen
Kul- og Trøelasthandel
Tønder Telefon 21111

A-S FAXE KALKBRUD
Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulstur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Læs
Dannevirke
Sønderjyllands ældste Blad

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK
Telefon Pindstrup 13 og 18

Historisk samfund for Sønderjylland

gør opmærksom på sine billige publikationer. Af de 18 bøger i skriftrækken er kun et par udsolgt. Blandt andet fås endnu:

Tønder gennem tiderne I–II. 25 kr. (i boghandelen 37,50 kr.)

P. Kr. Iversen: Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog. 12 kr. (18 kr.)

A. Svensson: Redaktør Jens Jessen, Flensborg Avis. I. 10 kr. (15 kr.)

Bind II udkommer i februar. Pris 10 kr. (17 kr.)

Fra 1957 må fremhæves:

Kaptajn Hans Bruhns erindringer ved *Erland Møller* og *Johan Hvidtfeldt*. 9 kr. (16 kr.)

H. V. Gregersen: Niels Heldvad. 8 kr. (14 kr.)

Uden for den egentlige skriftrække er lige udkommet *Hans Hansen*: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Med forord og efterskrift ved P. A. Callø. 5 kr. (8 kr.)

Medlemmer af Historisk samfund kan bestille bøgerne hos fuldmægtig Olav Christensen, Christiansfeldvej 30, Haderslev.